

**“GLOBALLASHUV SHAROITIDA
ONA TILI VA ADABIYOTNING IJTIMOIIY
AHAMIYATI
VA UNI SAQLASH TAMOYILLARI”
MAVZUSIDAGI
II ANA’ANAVIY XALQARO
ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA**

QO’QON 2026

Qo‘qon universiteti direktori
G‘.E.Zaxidov tahriri ostida

Ushbu to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2025-2026-yillarga mo‘ljallangan ilmiy va ilmiy-amaliy tadbirlar rejasiga muvofiq tashkil etilgan xalqaro anjuman materiallaridan iborat bo‘lib, konferensiya til va adabiyotning jamiyat ma‘naviy hayotidagi roli, milliy o‘zlikni saqlash, yosh avlod tarbiyasida ona tilining ahamiyati hamda innovatsion yondashuvlar asosida ilmiy tadqiqotlar olib borish masalalariga bag‘ishlangan.

Tahrir kengashi:

Sirojjiddin SAYYID – O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi raisi
Almaz Ülvi BINNATOVA – Ozarbayjon Milliy Fanlar Akademiyasi Nizomiy Ganjaviy nomidagi Adabiyot institut. Filologiya fanlari doktori (DSc), professor.
JABBOR ESHONQUL – O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi direktori, Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
OLIMJON DAVLATOV– Alisher Navoiy nomidagi xalqaro jamoat fondi direktori, Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (DSc), professor
Maqsud ASADOV – O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi O‘zbek tili, adabiyoti va folklori instituti direktorining o‘rinbosari. Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Sohibjamol TANGATAROVA – Farg‘ona viloyati hokimi maslahatchisi
Zeboxon QOBILOVA – Qo‘qon universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Saidbek Boltabayev – Turkiya Respublikasi, Karabuk universiteti dotsenti, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Konferensiya materiallarini to‘plab, nashrga tayyorlaganlar:

Sh.Jumanova, M.Imomaliyeva, N.Tursunova, X.Raimova, S.Ergasheva

6. Ahmedova, Z. (2022). Jamol Kamol g'azallarida vazn va qofiya xususiyatlari. Adabiyotshunoslik jurnali, (1), 60-67. (Maqola)
7. Sulaymonov, J. (2023). Matnazar Abdulhakim ijodida g'azal janrining yangi talqini. Yosh tadqiqotchi, (4), 112-118. (Maqola)

**O‘ZBEK XALQ DOSTONLARIDA JISMONIY BARKAMOLLIK
VA QAHRAMON MODELI
(“KUNTUG‘MISH” DOSTONI MISOLIDA)**

**Ergashev Shahboz,
Qo‘qon universiteti mustaqil izlanuvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek xalq dostonlarida jismoniy barkamollik va qahramon modeli masalasi “Kuntug‘mish” hamda “Rustamxon” dostonlari misolida tahlil qilinadi. Xalq dostonlarida qahramon obrazi nafaqat jismoniy kuch va jasorat timsoli, balki ma’naviy komillik, sabr-toqat, sadoqat va vatanparvarlik kabi yuksak insoniy fazilatlarning badiiy ifodasi sifatida namoyon bo‘lishi yoritiladi. Maqolada “Kuntug‘mish” dostonidagi qahramonning jismoniy barkamolligi ko‘proq chidamlilik, matonat va sabr orqali shakllangani, “Rustamxon” dostonida esa jangovar qudrat, bahodirlik va jismoniy ustunlik orqali namoyon bo‘lishi asoslab beriladi. Shuningdek, har ikki doston misolida xalqning ideal qahramon haqidagi tasavvuri qiyosiy tahlil qilinib, jismoniy barkamollikning ma’naviy yetuklik bilan uzviy bog‘liqligi ochib beriladi. Tadqiqot natijasida xalq dostonlari yosh avlodni komil inson ruhida tarbiyalashda muhim manba ekanligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: xalq dostoni, jismoniy barkamollik, qahramon modeli, bahodirlik, ma’naviy komillik, qahramon obrazi, folklor, o‘zbek xalq og‘zaki ijodi.

O‘zbek xalq og‘zaki ijodi xalqning ko‘p asrlik hayotiy tajribasi, ma’naviy qadriyatlari va inson haqidagi qarashlarini o‘zida mujassam etgan muhim madaniy meros hisoblanadi. Ayniqsa, xalq dostonlari xalq tafakkurini aks ettiruvchi yirik epik asarlar sifatida alohida ahamiyatga ega. Ushbu dostonlarda qahramonlar obrazi orqali xalqning jismoniy barkamollik, ma’naviy komillik, jasorat va vatanparvarlik haqidagi tasavvurlari yoritiladi. Qahramon modeli dostonlarda nafaqat voqealarni harakatlantiruvchi obraz, balki xalq orzu qilgan mukammal inson timsoli sifatida namoyon bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, o‘zbek xalq dostonlarida jismoniy barkamollik masalasini tahlil qilish xalqning ideal qahramon haqidagi qarashlarini anglashda muhim ilmiy ahamiyatga ega. Shuningdek jismoniy barkamollik qahramonning eng muhim sifatlaridan biri sifatida talqin qilinadi. Bunda qahramonning tashqi qudrati, jismoniy kuchi, epchilligi va chidamliligi uning bahodirlik darajasini belgilovchi asosiy mezonlardan hisoblanadi. Biroq xalq dostonlarida jismoniy barkamollik faqat kuch bilan cheklanmaydi. U doimo ma’naviy barkamollik, adolatparvarlik va sadoqat bilan uyg‘un holda namoyon bo‘ladi. Shu sababli xalq tasavvuridagi ideal qahramon jismonan baquvvat bo‘lish bilan birga, ruhan ham mustahkam bo‘lishi lozim.

Xalq dostonlarida jismoniy barkamollik qahramonning tashqi kuchi, jasorati, chidamliligi va har qanday sinovga tayyorligi orqali ifodalanadi. Bunday sifatlar qahramonning o‘zining ustunligini emas, balki uning xalq oldidagi mas’uliyatini bajarishga xizmat qiladi. Ya’ni jismoniy qudrat dostonlarda ma’naviy maqsad bilan uyg‘un holda tasvirlanadi. Shu bois xalq tasavvuridagi ideal qahramon jismonan baquvvat bo‘lish bilan birga, ruhan ham mustahkam bo‘lishi lozim. O‘zbek xalq dostonlari millatning mardlik va jismoniy qudrat borasidagi qarashlarini o‘zida mujassam etgan buyuk ma’naviy xazinadir. Ushbu asarlarda markaziy o‘rinni egallovchi qahramon modeli nafaqat ruhiy yetukligi, balki jismoniy barkamolligi bilan ham ajralib turadi. Xalq idealidagi alp qiyofasi har

qanday dushmanga qarshi tura oladigan, g‘ayritabiiy kuch-qudrat va chidamlilik egasi sifatida gavdalanadi. Bu borada “Kuntug‘mish” va “Rustamxon” dostonlari qahramon modelini turlicha qirralar orqali ochib beruvchi eng sara namunalardir.

Bu jihat “Kuntug‘mish” dostonida Kuntug‘mishning bolalikdan boshlab jismoniy va ruhiy jihatdan chiniqib borishi alohida ta’kidlanadi:

“O‘n to‘rtga kirguncha ilm-hunar, kasb-kamolot hosil qilib, o‘n to‘rtidan o‘tgandan keyin sipohlik ishlariga yuz keltirib, qilich chopmoq, miltiq otmoq, chirishbozlik, ko‘pkaritozlik, nayzadastlik, garovbastlik ishlariga ko‘shish qilib, qirqta yigitni yoniga olib, goh tovga, goh ovga shikor qilib yurar edi.”[1.3] Dostonidagi ushbu parcha Kuntug‘mish obrazining nafaqat jismoniy jihatdan chiniqqan yigit, balki xalq idealidagi mukammal qahramon ekanini ko‘rsatadi. Parchada xalq dostonlariga xos bo‘lgan “alp yigit” modeli yaqqol namoyon bo‘ladi.

Avvalo, matnda qahramonning bolalikdan boshlab tarbiyalanishi tasvirlanadi: “o‘n to‘rtga kirguncha ilm-hunar, kasb-kamolot hosil qilib” deyilishi Kuntug‘mishning faqat kuchli emas, balki bilimli, odobli va hunarli inson bo‘lib voyaga yetganini anglatadi. O‘zbek xalq dostonlarida haqiqiy qahramon avvalo, ma’naviy va aqliy barkamollikka ega bo‘lishi kerak. Demak, jismoniy kuch ma’naviy kamolot bilan uyg‘un holda tasvirlangan.

Shundan keyin qahramonning sipohlik mashqlari boshlanadi. “Qilich chopmoq, miltiq otmoq, nayzadastlik” kabi tasvirlar Kuntug‘mishning jangovar tayyorgarligini ko‘rsatadi. Bu o‘rinda qahramonning epchil, jasur va chiniqqan alp sifatidagi qiyofasi yaratiladi. Xalq dostonlarida qahramonning jismoniy barkamolligi uning el-yurt himoyachisi bo‘lishiga xizmat qiladi. Kuntug‘mish ham ana shunday xalq manfaatini himoya qiluvchi ideal bahodir sifatida gavdalanadi.

Parchadagi “chirishbozlik”, “ko‘pkaritozlik”, “ovga shikor qilib yurish” kabi mashg‘ulotlar esa qahramonning chaqqonligi, chidamliligi va mardligini

ifodalaydi. Ayniqsa, ko‘pkari va ov motivlari turkiy xalqlar qahramonlik an’analarida yigitning jismoniy tayyorgarligi va jasoratini sinovdan o‘tkazuvchi vosita hisoblanadi. Demak, Kuntug‘mish tabiat qo‘ynida chiniqib, harbiy va jismoniy jihatdan yetuk bo‘lib ulg‘aygan.

Yana bir muhim jihat — “qirqta yigitni yoniga olib” yurishi. Bu holat uning oddiy yigit emas, balki yetakchi va sarkarda sifatida shakllanganini bildiradi. O‘zbek xalq dostonlaridagi qahramon modeli faqat yakka bahodir emas, balki atrofida qilarni birlashtira oladigan, ularga bosh bo‘ladigan alp obrazidir. Kuntug‘mish ham xalq idealidagi mard, jasur, dono va yetakchi yigit timsolida tasvirlangan.

Jismoniy barkamollik insonning kuch-qudrati, chidamliligi, epcilligi va sog‘lomligi bilan bog‘liq tushuncha hisoblanadi. Bu sifatlar qahramonlarning asosiy belgilaridan biri sifatida tasvirlanadi. Doston qahramonlari odatda nihoyatda kuchli, jasur, mard va matonatli insonlar sifatida gavdalanadi. Dostonning keyingi o‘rinlarida Kuntug‘mishning tashqi qiyofasi va bahodirlik salohiyati yanada yorqinroq ifodalanadi:

O‘zi sardor ekan, sardor saboqli,

O‘t ustiga mingan kuni o‘moqli,

Xaloyiqqa yomon kuni kerakli,

Qarchig‘ay kelbatli, burgut qaboqli,

Yigitning lochinin ko‘rdim, buvushim. [1.30]

Ushbu misralarda qahramonning jismoniy qiyofasi ramziy tasvir vositalari orqali yuksaltirilgan. “Qarchig‘ay kelbatli”, “burgut qaboqli” kabi ifodalar Kuntug‘mishning nafaqat kuchli, balki sergak, chaqqon va jangovar ruhga ega ekanini bildiradi.

“Kuntug‘mish” dostonida jismoniy barkamollik ko‘proq matonat va mislsiz chidamlilik qiyofasida namoyon bo‘ladi. Kuntug‘mish obrazi qahramonning jismoniy azoblarga, uzoq yillik sahro mashaqqatlariga bardosh berishi uning har tomonlama chidamliligini ifodalaydi. Uning pahlavonligi faqatgina jang maydonidagi g‘alaba bilan emas, balki taqdirning og‘ir jismoniy sinovlarini yengib o‘tish mahorati bilan ham belgilanadi. Kuntug‘mish obrazi orqali “sabrli alp” timsoli yaratilgan bo‘lib, undagi jismoniy kuch adolatli shohlik va oila sadoqati bilan mustahkamlangan. Dostonda jismoniy barkamollik ko‘proq sabr va matonat bilan bog‘lanadi. Qahramon uzoq sinovlar, ayriliq va mashaqqatlar qarshisida o‘zini yo‘qotmaydi. Ayniqsa, Xolbekaga dalda beruvchi quyidagi misralar uning ruhiy va jismoniy bardoshini yaqqol ko‘rsatadi:

*Uzoqdan chopilar otning sarasi,
Ko‘rinadi bir narsaning qorasi,
Bir faslga g‘ayrat qilgin, bo‘yingdan,
Yaqin qoldi manzilimning orasi.*

*Po‘lat nayza qor ostida yotarmi,
Temir nayzang egovlasang o‘tarmi,
Sening to‘rang nomardlardan emasdir,
Mard o‘g‘lon sevdigin tashlab ketarmi?...[1.57]*

Bu o‘rinda qahramonning jismoniy qudrati uning ruhiy matonati bilan uyg‘unlashadi. U nafaqat o‘zi bardosh ko‘rsatadi, balki boshqalarga ham kuch va umid bera oladi. Bu jihat xalq tasavvuridagi haqiqiy qahramonning asosiy belgilaridan biridir. Dostonda qahramonning jismoniy kuchi uning oilaga, muhabbatga va sadoqatga bo‘lgan munosabati bilan uyg‘unlashadi. Natijada

Kuntug‘mish obrazi nafaqat bahodir, balki ma‘naviy barkamol inson sifatida shakllanadi. Uning jismoniy barkamolligi avvalo mardligi, kuch-qudrati va sinovlar oldida sobit turishi orqali namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, Kuntug‘mishning mardligi va qat‘iyati quyidagi parchada ham ifodalangan:

*Foniy dunyong barcha quldan o‘tarmi,
Kuysin o‘lim barchani yig‘latarmi,
Uch oychalik yo‘ldan bir yor izlab kelib,
O‘laman, deb yorin ko‘rmay ketarmi?*

*Omonat, sanamjon, odamning joni,
Qilichdan seskanmas botirning tani,
Jondan kechmay bu yerlarga kelmaydi,
O‘limdan qo‘rqadi, deb aytmagin mani..."[1.36]*

Mazkur misralar qahramonning jismoniy barkamolligi bilan birga uning jasorati va qo‘rquvni yenga olish fazilatini ochib beradi. Xususan, doston qahramoni qanchalik kuchli bo‘lmasin, agar u adolat, sadoqat va vatanparvarlik kabi fazilatlarga ega bo‘lmasa, mukammal qahramon sifatida talqin qilinmaydi. Shu sababli jismoniy barkamollik xalq dostonlarida ma‘naviy barkamollik bilan birgalikda yoritiladi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek xalq dostonlarida jismoniy barkamollik qahramon modelining ajralmas qismi hisoblanadi. O‘zbek xalq dostonlariga xos qahramon modeli — jismonan baquvvat, harbiy san‘atni egallagan, ma‘naviy barkamol, jasur va xalqni himoya qila oladigan alp obrazi yaratilgan. Kuntug‘mish ana shu xalq idealining mukammal namunasi sifatida gavdalanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. (darslik) T.: Musiqa, 2010. 368 b

2. O‘zbek folklorining epik janrlari. Tadqiqotlar to‘plami (Doston uning turlari va tarixiy taraqqiyoti. Mirzayev T, Sarimsoqov B) T.: Fan, 1981. 160 b
3. Jo‘rayev M, Eshonqulov J. Folklorshunoslikka kirish. (o‘quv qo‘llanma) T.: barkamol fayz media, 2017. 180 b
4. XX asr o‘zbek folklorshunosligi antologiyasi. T.: Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. 592 b
5. Mirzayev T, Turdimov Sh. O‘zbek folklori. T.: Malik Print Co, 2021. 240 b
6. “Xalq og‘zaki ijodi” turkumi. T.: Oltin qalam, 2024. 240 b
7. “Xalq og‘zaki ijodi” turkumi. T.: Zukko kitobxon, 2021
8. O‘zbek xalq ijodi yodgorliklari. 100 jildlik, 11-12-jild. T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyoti-matbaa ijodiy uyi, 2020.

O‘QUVCHILAR NUTQIDAGI MUAMMOLARGA YECHIM IZLASH

Mirzayeva Ziyoda Madjiddinovna,

Toshkent shahar Chilonzor tumani

131-IDUM ona tili va adabiyot

fani o‘qituvchisi

zimirzaeva@gmail.com

Annotasiya. Ushbu maqolada o‘quvchilarning nutqida ishlatilgan faol so‘zlarni mazmunan o‘rganishga harakat qilindi va bu so‘zlarning ko‘pchiligi chetdan o‘zlashilgan so‘zlar ekanligi misollarimizda yaqqol ko‘rinib turibdi. Maqola so‘ngida esa ushbu muammolar yuzasidan yechimlar ko‘rsatilib o‘tildi.

Kalit so‘zlar: ta’lim, o‘quvchi, so‘z, nutq, muammo, olim, texnika, ijtimoiy tarmoq.

Hilola RAIMOVA Amiriy ijodida folklor motivlari.....	218
Namunaxon TURSUNOVA, Muslimaxon XO‘JAYEVA Umumiy o‘rta ta’limda adabiyot fanlarini integratsiya asosida o‘qitishning o‘ziga xos jihatlari.....	225
Musharrafxon IMOMALIYEVA, Zebo AKBARALIYEVA Ertaklarning yoshlar tarbiyasidagi o‘rni.....	229
Shahboz ERGASHEV Jismoniy tarbiya g‘oyalari ifodasida topishmoqlarning pedagogik funksiyasi.....	237
Yulduz QO‘SHMONOVA O‘zbek afsonalarida toshga aylanish motivining mifopoetik talqini.....	247
Guzalxon XATAMOVNA Xalq og‘zaki ijodi qadriyatlarining konseptual manbai sifatida.....	261
Dilafuz ABDURAXIMOVA Mustaqillik davri o‘zbek g‘azaliyotining o‘ziga xos badiiy-estetik xususiyatlari.....	268
Shahboz ERGASHEV O‘zbek xalq dostonlarida jismoniy barkamollik va qahramon modeli (“Kuntug‘mish” dostoni misolida)	275
Ziyoda MIRZAYEVA O‘quvchilar nutqidagi muammolarga yechim izlash...	281
Nodirbek ABDUQAXXOROV O‘zbek tilida sinonim so‘zlarning o‘rni va ahamiyati.....	287